

תרגומי אופרה בראי תורת הסקופוס

"דון ג'ובאני" כמקרה מבחן

עדה לוינסקי

תקציר

עבודה זו שמה לה למטרה לחקור תרגומי אופרה תוך התמקדות בתרגומי האופרה **דון ג'ובאני** מאת מוצרט כמקרה מבחן. בעבודה מנותחים תוצרי התרגום בניתוח המעוגן בתורת הסקופוס (מיוונית עתיקה, *Skopos* - "מטרה"), שהיא גישה פונקציונלית בחקר התרגום אשר פותחה על ידי חוקרים שעם הבולטים שבהם נמנים הנס ורמיר וכריסטיאנה נורד. חקר התרגום לפי גישה זו מתמקד במטרת התרגום. על ידי בחינת הסקופוסים השונים והצלבתם עם המאפיינים שניתן למצוא בתרגומים מבקש המחקר הנוכחי לשפוך אור על היחסים בין המשתתפים האלה. מכיוון שלא נמצאו בסקירת ספרות המחקר מחקרים קודמים אשר מציעים מערך מתודולוגי כולל ומפורט לניתוח אופרות לאור תורת הסקופוס, ומכיוון שאופרה, כיצירה רב-תחומית, מעמידה בפני מתרגמים אתגרים רבים ומגוונים וכתוצאה מכך ניתן למצוא עושר של מאפיינים בתרגומי אופרה, פיתחה החוקרת וניסחה במסגרת עבודה זו מערך שיטתי לניתוח כזה. המערך כולל הגדרה של מרכיבי הניתוח (הסקופוסים ומאפייני התרגומים), דרוג ומיון שלהם, ויצירת טבלאות-עזר לריכוז הנתונים. המערך המתודולוגי, וכן תהליכי הבניה והפירוט של רשימות מרכיבי הניתוח, החלו להיבנות בשלב הראשוני על בסיס מחקרים קודמים; חומרי הלימוד בקורס "תהליך ותוצר בתרגום סוגות תובעניות: שירה, דרמה ואופרה" (2010, בהנחיית ד"ר חנה עמית-כוכבי) באוניברסיטת בר-אילן; עיון ראשוני בתרגומים, והכרות של החוקרת עם עולם האופרה. בהמשך, תוך כדי ביצוע המחקר עצמו, הלך והשתכלל המערך המתודולוגי, הרשימות התרחבו, וממצאי הניתוחים חידדו ופיתחו את ההגדרות ואת המיון של המרכיבים. התפתחויות אלו הביאו לידי כך שהמערך המתודולוגי הפך לחלק משמעותי בעבודה ואף למעין יעד בפני עצמו, אשר יכול להיחשב גם כמרכיב אפשרי בתרומת המחקר לחקר התרגום, בתקווה שיוכל לשמש לשם ביצוע מחקרים עתידיים בתחום חקר התרגום של אופרות או של טקסטים מוזיקליים אחרים.

במסגרת עבודה זו הוצע לחדד את מושג הסקופוס ולהשתמש בו לשם ניתוח תרגומים תוך פירוקו לשני היבטים: היבט המטרה שבעבורה ולמענה הוחלט לבצע את התרגום וכן/או גם לשימוש שנעשה בתרגום הלכה למעשה; והיבט הממשק של התרגום עם קהל היעד. שני ההיבטים של הסקופוס נבדלים זה מזה ועם זאת גם משלימים זה את זה. ה"מטרה" יכולה לבוא לידי ביטוי בשתי דרכים: "מטרה מוצהרת" ו"מטרה משתמעת". ה"ממשק" כולל בתוכו שני היבטים: "הפקה" ו"קליטה" הרשימה הראשונית של מטרות לוקטה מתוך המקורות שהוזכרו לעיל ובהמשך הועשרה בעקבות עיון נוסף בטקסטים הנבדקים, שחלקם הצהירו על מטרות התרגום. הרשימה כוללת גם מטרות אשר לא נמצאו בקורפוס התרגומים של עבודה זו, וזאת מכיוון שהמערך המתודולוגי קיבל חשיבות בפני עצמו ונמצא שיש טעם לפרט בו מגוון מטרות רחב ככל האפשר. המטרות אשר נחקרו במסגרת עבודה זו הן: "למידה", "הוראה", "מעקב" ו"ביצוע". תהליך עריכת רשימת הממשקים זהה למתואר לעיל, וגם רשימה זו כוללת ממשקים אשר לא נמצאו בניתוח התרגומים עצמם במסגרת המוגבלת למקרה המבחן שנבחר לעבודה זו. הממשקים שנחקרו במסגרת עבודה זו, הכוללים את אופני ההפקה והקליטה של התרגום, הם: דפוס על גבי נייר, הנקלט בחוש הראיה; ביצוע מוקלט, הנקלט בחוש השמיעה; שידור, שיכול להיקלט בחושי הראיה, השמיעה או שניהם יחד; טקסט במרשתת (אינטרנט), הנקלט בחוש הראיה; כתוביות תחתיות או עיליות הנקלטות בחוש הראיה; ביצוע חי בשפת היעד הנקלט בחושי הראיה והשמיעה גם יחד. מאפייני התרגום חולקו בעבודה זו לפתרונות תרגום ולאמצעים פארא-טקסטואליים. ניתוח פתרונות התרגום מתמקד בבחירת המתרגמים בפתרונות התרגום הגלובליים (כגון: שירה, פרוזה, מילה-במילה), במידת ההעברה בתרגום של מאפיינים שונים שקיימים במקור ובאופן ההעברה. ניתוח האמצעים הפארא-טקסטואליים מתמקד בתכונות חיצוניות לתוכן הטקסט: עימוד, סימונים גרפיים בתוצר התרגום, הימצאות (או לא) של טקסטים לווייניים מסוג הערות שוליים והערות בתוך התרגום, ובהשלכותיהם של אלו לתרגומים. רשימת מאפייני התרגום הוכנה בתהליך זה לזה שפורט לעיל לגבי רשימת הסקופוסים. בנוסף, נבדק גם הביטוי שניתן בתרגום להיותה של האופרה יצירה רב-תחומית הכוללת את תחומי השירה, המוזיקה והתיאטרון. יחסי הגומלין בין הסקופוסים, על שני היבטיהם, לבין מאפייני התרגומים על היבטיהם השונים, נבדקו על ידי הצלבת הנתונים אשר רוכזו בטבלאות-העזר. בחלק מהמקרים נמצאו נטיות או מגמות אשר מצביעות על יחסים מסוימים בין סקופוסים לבין מאפיינים. פתרונות התרגום הגלובליים שנבדקו בעבודה סודרו לאורך ציר דמיוני אשר משקף את היקף ההתמודדות עם אתגרים תרגומיים וכן את היקף ההעברה בתרגום של המאפיינים שנבדקו בעבודה. על גבי

הציר הזה יכולתי, כתוצאה מהמחקר, להציב את המטרות השונות של התרגומים שנבדקו. בקצה האחד של הציר הדמיוני הוצבה מטרת ה"למידה". פתרונות התרגום הגלובליים שנבחרו לתרגומים שיוחס להם סקופוס ה"למידה" נוטים להיות פחות תובעניים (פרוזה, למשל, שהיא פחות תובענית משירה) וכן נצפתה בהם העברה מועטה של מאפיינים שונים כגון חזרות ובו-זמניות והובחנה נטייה להתמקד ביחידות תרגום קטנות. במרכז הציר הוצבו המטרות "הוראה" ו"מעקב", אשר בתרגומים המייצגים אותן נצפו פתרונות תרגום ואמצעים פארא-טקסטואליים מגוונים למדי והמגמות שנצפו לגבי היקף ההעברה בתרגום לא היו מובהקות. בקצה הנגדי של הציר הוצבה מטרת ה"ביצוע". ניתן לראות שתרגום למטרה זו הוא התובעני ביותר מבין המטרות שתוארו בעבודה מבחינת גיוס משאבים והתמודדות עם אתגרים תרגומיים. כמו כן, במקרים שבהם הסקופוס כלל מטרה שהוגדרה כ"ביצוע" וממשק שהתממש בחוברת תווים (וניתן לשער שכך הדבר גם כאשר הממשק הוא במופע חי בלשון היעד), נצפתה ההעברה המלאה ביותר בתרגום.

יש לקוות כי עבודה זו תוכל לתרום לחקר הנושא בעצם הפניית הזרקור לתרגומי אופרה ובמילוי חלל הקיים בחקר התרגום לגבי סוג זה של טקסטים. העבודה מציעה דרך חדשה לשימוש במושג הסקופוס ככלי מחקרי וזאת על ידי פירוק שלו לשני היבטים הנבדלים זה מזה ומשלימים זה את זה גם יחד. יש לקוות שמסקנות המחקר יוכלו לשפוך אור על תרגומי אופרה ולהרחיב את הידע הקיים לגבי תחום זה, ואולי אף יוכלו לסייע למפיקים של תרגומים להגיע להכרעות תרגומיות מושכלות בהתאם לסקופוס שיוגדר לתרגום, או לבחור בתרגומים קיימים אשר מאפייניהם מתאימים לסקופוס הרצוי. כמו כן, יש לקוות כי המבנה השיטתי אשר נבנה לשם ביצוע מחקר זה, ואשר התפתח לכדי מערך מתודולוגי מורכב, יוכל לשמש בחקר התרגום בכלל ובחקר של תרגומי טקסטים מוזיקליים ואופרה בפרט.